

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI QO‘LLAB-QUVVATLASH SIYOSATI

Ibrohimov Shahriyor

*Toshkent amaliy fanlar universiteti, Iqtisodiyot fakulteti, Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo‘nalishi,
2537-guruh talabasi*

Elektron pochta: ibrohimovshahriyor2007@gmail.com

Abstrakt

Maqolada kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash siyosati hamda uning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Davlat tomonidan kichik biznes subyektlariga yaratilayotgan imtiyozlar, moliyaviy va institutsional yordam mexanizmlarining samaradorligi tahlil qilinadi. Tadbirkorlik muhitini yaxshilash, biznesni boshlash va rivojlantirishda yuzaga kelayotgan muammolarni kamaytirish hamda ularni bartaraf etishning eng maqbul yo‘llari aniqlangan. Shuningdek, kichik biznes faoliyatini rag‘batlantirishga qaratilgan amaldagi siyosat mexanizmlari o‘rganilib, ularni takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar berildi.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, tadbirkorlik, davlat siyosati, qo‘llab-quvvatlash, imtiyozlar, biznes muhiti, moliyaviy yordam, subsidiyalar, investitsiya, innovatsiya.

Kirish

Bugungi kunda kichik biznes va tadbirkorlik O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida barqaror o‘rinni ta‘minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ushbu sohaning jadal rivojlanishi yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish hamda ichki bozorni kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Biroq kichik biznes subyektlarining tez sur‘atlarda ko‘payishi ularni qo‘llab-quvvatlash va tartibga solish siyosatini yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda, mazkur yo‘nalishda amalga oshirilayotgan davlat siyosatining samaradorligini oshirish masalasi dolzarbligicha qolmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish masalasiga alohida e‘tibor qaratib, “Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, ularning faoliyati uchun qulay shart-sharoitlar yaratish va byurokratik to‘siqlarni kamaytirish – iqtisodiy taraqqiyotning eng muhim omillaridan biridir”, deb ta‘kidlagan. Bu esa kichik biznesni rivojlantirish bo‘yicha davlat siyosatini izchil amalga oshirish, uni zamon talablariga mos ravishda yangilab borishni taqozo etadi.

Odatda, kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda eng muhim muammolar moliyaviy resurslardan foydalanishning cheklanganligi, infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda bozor mexanizmlariga moslashishdagi qiyinchiliklar bilan bog‘liq bo‘ladi. Ushbu omillar tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligini pasaytirib, ularning barqaror faoliyat yuritishiga ma‘lum darajada to‘sqinlik qiladi. Shu bois davlat tomonidan qo‘llanilayotgan imtiyozlar, subsidiya va kredit ko‘maklari, soliq yengilliklari hamda institutsional yordam mexanizmlarining samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash siyosatining asosiy maqsadi – tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirish, qulay biznes muhitini shakllantirish va iqtisodiyotda xususiy sektor ulushini kengaytirishdan iborat. Mazkur siyosatni takomillashtirish kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishini ta‘minlab, ularning iqtisodiy jarayonlardagi ishtirokini yanada faollashtirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini tahlil qilish hamda ularni yanada samarali tashkil etish yo‘llarini aniqlash bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Adabiyot manbalari haqida umumiy ma‘lumot; Adabiyot sharhi

Iqtisodiyotda bozor munosabatlarining rivojlanishi jarayonida kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash masalalari bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish zarurati yuzaga keldi.

Xususan, kichik biznesni rivojlantirish, davlat tomonidan yaratilayotgan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari va ularning samaradorligini baholash bo'yicha ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar izlanishlar olib borgan. P.Druker, M.Porter, J.Stiglitz, Sh.Shumpeter, K.Norbert, A.Smit kabi xorijiy tadqiqotchilar tadbirkorlikni iqtisodiy o'sishning muhim drayveri sifatida baholab, uni rivojlantirishda davlat siyosatining o'rni muhim ekanligini ta'kidlaganlar.

Kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning institutsional asoslari va siyosiy mexanizmlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar G.Gempton, R.Hisrich, M.Peters, D.Audretsch va B.Thurik kabi olimlarning ishlarida o'z aksini topgan. Ularning fikriga ko'ra, innovatsion muhitni shakllantirish va tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirishda davlat tomonidan soliq yengilliklari, moliyaviy imtiyozlar va infratuzilma qo'llab-quvvatlovi muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonlik olimlardan A.Xudoyberdiyev, B.Yo'ldoshev, Sh.Abdullayev, I.Qodirov va M.Normatovlar kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish masalalarini chuqur tahlil qilib, uni iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida baholaganlar. Ularning tadqiqotlarida tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlashda davlat dasturlarining roli, kreditlash tizimi va soliq mexanizmlarining ta'siri keng yoritilgan.

Tadqiqotchi R.Hisrich (2010) o'z ilmiy ishida kichik biznesni "iqtisodiy o'sishni ta'minlaydigan, yangi ish o'rinlari yaratuvchi va bozor muvozanatini mustahkamlovchi muhim subyekt" sifatida ta'riflaydi [1]. Uning fikricha, tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo'lishi lozim.

D.Audretsch va B.Thurik (2012) esa kichik biznes faoliyatini qo'llab-quvvatlash siyosati iqtisodiyotda raqobat muhitini kuchaytirib, innovatsiyalarni joriy etishni tezlashtirishini ta'kidlaydi [2]. Mualliflarning fikricha, davlat tomonidan ko'rsatiladigan moliyaviy va institutsional yordam mexanizmlari tadbirkorlik subyektlarining barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Sh.Abdullayev (2018) o'z tadqiqotida kichik biznesni rivojlantirishda asosiy muammolar sifatida moliyaviy resurslarga cheklangan kirish, boshqaruv tajribasining yetishmasligi va bozor infratuzilmasining rivojlanmaganligini ko'rsatadi [3]. Uning fikricha, ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat siyosatini yanada takomillashtirish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

I.Qodirovning (2020) ilmiy ishlarida esa kichik biznesni qo'llab-quvvatlash siyosati iqtisodiy barqarorlikning muhim omili sifatida e'tirof etilib, ayniqsa, hududiy rivojlanishda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rag'batlantirish muhimligi alohida ta'kidlangan [4].

Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, kichik biznes va tadbirkorlikni samarali qo'llab-quvvatlash iqtisodiyotda bandlikni oshirish, kambag'allikni kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi [5].

Yuqoridagi ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosati nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlash, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotchilar tomonidan bildirilgan ilmiy qarashlar mamlakatimiz sharoitida ham dolzarb bo'lib, kichik biznes faoliyatining rivojlanishi uchun samarali mexanizmlarni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Darhaqiqat, kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashning samarali siyosati ularning barqaror faoliyat yuritishini ta'minlabgina qolmay, balki iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va hududiy rivojlanishni jadallashtirishda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Metodologiya

Ushbu maqolada kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosatini amalga oshirishning bugungi holati tahlil qilinib, uning iqtisodiy barqarorlik va tadbirkorlik muhitiga ta'sir etuvchi omillar aniqlangan. Tadqiqot jarayonida davlat dasturlari, qo'llab-quvvatlash mexanizmlari hamda ularning amaliy samaradorligi o'rganildi. Tahlilni olib borishda ilmiy abstraksiya, ekspert baholash, induksiya va deduksiya, taqqoslash, tizimli va funksional tahlil usullaridan foydalanildi. Shuningdek, rasmiy statistik ma'lumotlar hamda normativ-huquqiy hujjatlar asosida kichik biznes subyektlarining rivojlanish dinamikasi baholandi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish

Kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosatining shakllanishi va amalga oshirilishi bir qator iqtisodiy va ijtimoiy omillar ta'siri bilan bog'liq bo'lib, bu jarayonda davlat tomonidan ko'rsatilayotgan moliyaviy, institutsional va tashkiliy yordam mexanizmlari muhim ahamiyat kasb etadi. Qo'llab-quvvatlash siyosatining samaradorligi tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini kengaytirish, yangi ish o'rinlari yaratish va raqobatbardoshlikni oshirishga qanchalik xizmat qilishi bilan belgilanadi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlari ko'pincha moliyaviy resurslarga cheklangan kirish, bozor infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda boshqaruv tajribasining yetishmasligi sababli qiyinchiliklarga duch keladi. Shu bois davlat tomonidan berilayotgan imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, soliq yengilliklari va kafolatlar ularning barqaror faoliyat yuritishi uchun muhim vosita hisoblanadi. Biroq har bir qo'llab-quvvatlash chorasi kutilgan natijani bermasligi ham mumkin. Shuning uchun siyosatning asosiy vazifasi mavjud resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash va tadbirkorlik subyektlari duch kelayotgan xavflarni minimallashtirishdan iborat.

Xorijiy tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda eng samarali yondashuv bu – davlat va tadbirkorlik subyektlari o'rtasida strategik hamkorlikni yo'lga qo'yish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va qulay biznes muhitini yaratishga qaratilgan kompleks siyosatni amalga oshirishdir. Bunday yondashuv uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta'minlash bilan birga, kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushini oshirishga xizmat qiladi.

Metodik nuqtai nazardan, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash ko'rsatkichlarini tizimlashtirish muhim ahamiyatga ega. Amaliyotda ushbu ko'rsatkichlar moliyaviy qo'llab-quvvatlash darajasi (kreditlar, subsidiyalar), institutsional qo'llab-quvvatlash shakllari (konsalting, treninglar), hamda normativ-huquqiy muhitning qulaylik darajasiga qarab guruhlanadi. Bu esa qo'llab-quvvatlash siyosatining real va potensial samaradorligini baholash imkonini beradi.

Kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha taklif etilayotgan asosiy ko'rsatkichlar quyidagi jadvalda keltiriladi. Ushbu ko'rsatkichlar asosida siyosatning ta'sirchanligi baholanib, uni yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy xulosalar shakllantiriladi.

Qo'llab-quvvatlashdagi muammolar ko'rsatkichlar	Haqiqiy salbiy holatlar	Samaradorlikning pasayish belgilar
Birlamchi qo'llab-quvvatlash samaradorligining pasayishi ko'rsatkichlari	★ Imtiyozli kreditlar yetarli emasligi; ★ Subsidiyalarning maqsadsiz sarflanishi; ★ Tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligi pastligi; Biznes-rejalarning sifatsizligi.	★ Tadbirkor faoliyatining qisqarishi; ★ Daromadlarning kamayishi; Ish o'rinlarining qisqarishi; ★ Faoliyatning vaqtincha toxtashi.
Ikkinchi darajali qo'llab-quvvatlash resurslarining yetishmovchiligi	Konsalting va trening xizmatlarining sustligi; Infratuzilma yetarli emasligi; Bozorga chiqish imkoniyatlarining cheklanganligi; Axborot yetishmasligi	Raqobatbardoshlikning pasayishi; Innovatsion faoliyat sustligi; Tadbirkorlik subyektlarining yopilishi; Investitsiya faolligining pasayishi.

Izoh:

Amaliyotda kichik biznesni rivojlantirishda birlamchi qo'llab-quvvatlash manbalari davlat tomonidan beriladigan imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, soliq yengilliklari va grantlar orqali

shakllantiriladi. Ushbu resurslarning samarali taqsimlanmasligi tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchi darajali qo'llab-quvvatlash esa institutsional yordam, maslahat xizmatlari, infratuzilma va innovatsion loyihalarni rag'batlantirish orqali amalga oshiriladi. Bu mexanizmlarning sust ishlashi kichik biznes subyektlarining rivojlanish sur'atlarini sekinlashtiradi va ularning bozor sharoitiga moslashuvchanligini pasaytiradi.

Shu bois, kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash jarayonida birlamchi va ikkilamchi resurslar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash, shuningdek, ularning samaradorligini doimiy monitoring qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosatida asosiy yo'nalishlar sifatida moliyaviy yordam, soliq imtiyozlari, subsidiyalar, kreditlar va institutsional ko'mak mexanizmlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo'nalishlar kichik biznes subyektlarining barqaror faoliyat yuritishi, raqobatbardoshligini oshirish hamda iqtisodiy faolligini ta'minlashga xizmat qiladi. Yetarli darajadagi davlat ko'magi mavjudligi tadbirkorlik subyektlarining ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va bozorga faol integratsiyalashuviga imkon yaratadi.

Mazkur siyosat doirasida amalga oshirilayotgan asosiy choralar tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirishni ko'zda tutadi. Birlamchi qo'llab-quvvatlash vositalari sifatida imtiyozli kreditlar, grantlar, subsidiya va soliq preferensiyalari keltiriladi. Ushbu mexanizmlar tadbirkorlarning faoliyatini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan barqaror iqtisodiy muhitni shakllantiradi.

Agar tadbirkorlik subyektlarining o'z mablag'lari va operatsion daromadlari yetarli bo'lmagan hollarda, ikkilamchi qo'llab-quvvatlash mexanizmlari ishga tushiriladi. Bular qatoriga davlat kafolatlari, sug'urta mexanizmlari, investitsion fondlar orqali moliyalashtirish va davlat-xususiy sheriklik asosidagi loyihalar kiradi. Ushbu vositalar tadbirkorlik faoliyatining uzluksizligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, kichik biznes rivojida muhim tutqich vazifasini bajaradi.

Kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar doirasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning izchil bajarilishi mazkur siyosatning samaradorligini ko'rsatsa, aksincha, mavjud mexanizmlarning yetarli darajada ishlamasligi yoki tadbirkorlar tomonidan ulardan foydalanish faolligining pastligi siyosat samaradorligining pasayishiga olib keladi. Bu holat kichik biznes rivojlanishida muayyan to'siqlarning mavjudligini anglatadi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish

Kichik biznes subyektlarining rivojlanishi mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, bandlikni oshirish va raqobat muhitini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu sohada faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligi, ishlab chiqarish hajmi va bozor sharoitlariga moslashuvchanligi ularning samaradorlik darajasini belgilab beradi. Shu bois kichik biznesni rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan tahliliy yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi.

Kichik biznes subyektlari faoliyatida uchraydigan asosiy muammolar moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi, kredit olish jarayonidagi murakkabliklar, bozor infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda boshqaruv tajribasining kamligi bilan izohlanadi. Natijada ushbu subyektlarning rentabellik darajasi pasayib, ularning iqtisodiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Kichik biznes faoliyatini baholashda "barqarorlik" tushunchasini iqtisodiy samaradorlik, moliyaviy mustaqillik va bozor talablariga moslashuv darajasi orqali izohlash mumkin. Nazariy va amaliy qarashlarda ushbu tushunchaning turlicha talqin qilinishi kichik biznes subyektlarini rivojlanish bosqichlari, faoliyat yo'nalishlari hamda moliyaviy holati bo'yicha tizimlashtirish imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlashning eng samarali yo'li ularni moliyaviy rag'batlantirish, soliq imtiyozlari taqdim etish va infratuzilmaviy sharoitlarni yaxshilash orqali amalga oshiriladi. Bunday yondashuv kichik biznes subyektlarining bozorga

moslashuvchanligini oshirib, ularning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kichik biznes faoliyati samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli xizmatlardan foydalanishni kengaytirish hamda menejment tizimini takomillashtirish muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Shu bilan birga, davlat tomonidan olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar kichik biznes subyektlari uchun qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa

Mazkur tadqiqotning maqsad va vazifalariga muvofiq kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosatini takomillashtirish hamda uning samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

✓ kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va ularning iqtisodiy faolligini rag'batlantirish bo'yicha tizimli mexanizmlarni joriy etish;

✓ tadbirkorlik subyektlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning moliyaviy instrumentlari (subsidiyalar, imtiyozli kreditlar, grantlar) samaradorligini baholash va kengaytirish;

✓ kichik biznes faoliyatini rivojlantirishda hududiy xususiyatlarni inobatga olgan holda differensial yondashuvni shakllantirish;

✓ tadbirkorlik muhitini yaxshilash, byurokratik to'siqlarni qisqartirish va ruxsat berish tartib-taomillarini soddalashtirish orqali biznes yuritish sharoitlarini optimallashtirish;

✓ kichik biznes subyektlarining innovatsion salohiyatini oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etishga ko'maklashish.

Shuningdek, kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimi samaradorligini oshirish hamda ushbu sohada barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun quyidagi ustuvor chora-tadbirlarga e'tibor qaratish lozim:

➤ yangi tashkil etilgan tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaviy va maslahat ko'magini kuchaytirish;

➤ kichik biznes uchun imtiyozli soliq rejimlarini joriy etish va soliq yukini maqbullashtirish;

➤ ishlab chiqarish infratuzilmasi va logistika tizimini rivojlantirish orqali bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish;

➤ tadbirkorlarning kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash va garov ta'minoti talablarini soddalashtirish;

➤ ayollar va yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maxsus dasturlarni kengaytirish.

Shunday qilib, ushbu tadqiqot natijalariga asoslanib kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosatini amalga oshirishda kompleks yondashuvni joriy etish zarurligi asoslab berildi. Raqobatbardosh biznes muhitini shakllantirish, tadbirkorlarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash hamda innovatsion faoliyatni rag'batlantirish bo'yicha ishlab chiqilgan tavsiyalar amaliyotga joriy etilishi kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning iqtisodiy asoslari. – T.: Iqtisodiyot, 2015.
2. To'xtaboyev U.A. O'zbekiston sharoitida tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash mexanizmlari. – T.: Fan va texnologiya, 2018.
3. Yusupov Sh.S. Kichik biznesni davlat tomonidan tartibga solish va rivojlantirish siyosati. // Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2020, №3.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi – tadbirkorlikni rivojlantirish ustuvor yo'nalishlari. – T.: O'zbekiston, 2021.
5. Jahon banki. Small Business Support Policies in Developing Economies. – Washington, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti. Statistika ma'lumotlar. <https://cbu.uz>
7. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat dasturlari. – T., 2022.